

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 10

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 10

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 4 від 27 квітня 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

V. M. Panasiuk. IMPROVEMENT OF AGGRESSIVE BEHAVIORAL CONSTRUCTIONS IN ADOLESCENT AGE: THEORETICAL ASPECT.

This study presents academic and theoretical review of Ukrainian and foreign research concerning with the issue of social factors influence on the process of aggressive behavioral constructions formation in adolescent age. The author provides the analysis of social and psychological background for development of youth destructive behavior forms.

This paper conducts the analysis of personal destruction phenomenon as a social factor that is formed being influenced by society changes. Presented analysis gives the rationale for system idea about the motives and forms of personal destructive behavior during the cooperation with other social surrounding entities and reveals cause-and-effect analysis of social changes' influence on personal identity and development.

The study analyzes the mechanisms dealing with prevention measurements and psychological improvement of aggressive behavioral construction expressed in adolescent age.

Key words: *adolescent, aggressive behavior, destructive behavior, prevention measurements, psychological improvement.*

УДК 316.61:331.56

О. В. РУДЮК

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ СТРУКТУРИ БЕЗРОБІТНИХ

Статтю присвячено вивченню типологічних особливостей особистісної структури безробітних, врахування яких забезпечить проектування ефективних технологій їх психологічного супроводу, спрямованих на подолання негативних наслідків втрати зайнятості і підвищення толерантності до даної критичної ситуації.

У ході проведеного дослідження було отримано емпіричну типологію безробітних залежно від особливостей їх особистісної структури. Перший тип сформувавши безробітні з високим рівнем інтернальної і смислової і низьким рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, другий тип – безробітні з високим рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, третій тип – безробітні з низьким рівнем інтернальної і професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, четвертий тип – безробітні з низьким рівнем смислової особистісної диспозиції. Передбачається, що змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних визначатимуться передусім типологічними особливостями їх особистісної структури.

Ключові слова: *особистість, безробіття, подолання, особистісний фактор, інтернальна особистісна диспозиція, смислова особистісна диспозиція, професійно ідентифікаційна особистісна диспозиція, типологія, тип безробітних.*

Статья посвящена изучению типологических особенностей личностной структуры безработных, учет которых обеспечит проектирование эффективных технологий их психологического сопровождения, направленных на преодоление негативных последствий потери занятости и повышение толерантности к данной критической ситуации.

В процессе проведенного исследования была получена эмпирическая типология безработных в зависимости от особенностей их личностной структуры. Первый тип сформировали безработные с высоким уровнем интернальной и смысловой и низким уровнем профессионально идентификационной личностной диспозиции, второй тип – безработные с высоким уровнем профессионально идентификационной личностной диспозиции, третий тип – безработные с низким уровнем интернальной и профессионально идентификационной личностной диспозиции, четвертый тип – безработные с низким уровнем смысловой личностной диспозиции. Предполагается, что содержательно-процессуальные и результативные параметры преодоления кризиса занятости у безработных будут определяться в первую очередь типологическими особенностями их личностной структуры.

Ключевые слова: *личность, безработица, преодоление, личностный фактор, интернальная личностная диспозиция, смысловая личностная диспозиция, профессионально идентификационная личностная диспозиция, типология, тип безработных.*

Постановка проблеми. В умовах масштабних і глибоких соціально-економічних перетворень найбільш кардинальні трансформації відбуваються у площині відношень зайнятості. Одним з центральних феноменів кризових відношень зайнятості є безробіття, яке в індивідуально-психологічній проекції людини, що втратила роботу, найчастіше виступає детермінантою негативних психологічних змін. Не кожен суб'єкт професійного виключення в силу, перш за все, суб'єктивних (особистісних) причин може віднайти внутрішні ресурси для конструктивного подолання негативних наслідків професійної депривації і самостійно реінтегруватись на ринок праці. При всій актуальності і важливості вивчення індивідуальних факторів, що визначають суб'єктивно-специфічні способи подолання кризи зайнятості, важливим аспектом психології безробіття є розуміння загальних, незалежних від індивідуальної специфіки і характерних для більшості безробітних закономірностей вирішення кризових протиріч.

Врахування цього аспекту дозволить проектувати ефективні технології психологічного супроводу безробітних, спрямовані на подолання негативних наслідків їх професійного виключення і підвищення толерантності до даної критичної ситуації. Вивчення загальних закономірностей особистісної детермінації поведінки суб'єкта професійного виключення виступає в такому разі необхідною умовою для розробки науково обґрунтованої системи подібних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш актуальні аспекти зазначеної проблематики представлені у вітчизняному (А. Дьомін, Н. Глуханюк, М. Дмитрієва, С. Євдокимова, М. Кліщевська, Г. Колобкова, Н. Михайлова, Ю. Павлов, Л. Пельцман, О.В. Рябова, Т. Чуйкова, С. Шафікова та ін.) та зарубіжному (А. Барбер, А. Вайнфілд, Дж. Дозье, Д. Дулі, Б. Ешфорт, Р. Каталано, Р. Лазарус, Дж. Летек, К. Рук, А. Сакс, М. Тіджман, Н. Фізер, С. Фінеман, Б. Хьюстон та ін.) дослідницькому просторі потужним фактажем теоретичних та емпіричних узагальнень. Попри велику кількість досліджень різних аспектів актуальної проблематики поза фокусом наукової рефлексії залишаються фактори, що визначають найбільш характерні прояви поведінки особистості в ситуації втрати роботи і найбільш типові способи її подолання. Тому наукова проблема типологізації особистісної детермінації поведінки суб'єкта в ситуації професійного виключення конкретизується в нашому дослідженні в напрямку розробки емпіричної типології безробітних залежно від особливостей їх особистісної структури. Передбачається, що змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних визначатимуться передусім типологічними особливостями їх особистісної структури.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в емпіричному дослідженні типологічних особливостей особистісної структури безробітних.

Методика та організація дослідження. Вирішення головного завдання – дослідження типологічних особливостей особистісної структури безробітних – відбувалося у кілька етапів. На **першому** етапі дослідження вимірювалися основні емпіричні кореляти особистісних характеристик безробітних – показники їх смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації і особистісних атрибуцій. Для вимірювання показників смисложиттєвих орієнтацій безробітних було використано методики: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д. Леонт'єв) [4], «Тест визначення індивідуальної міри рефлексивності» (О. Карпов, В. Пономарьова) [2], «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд) [5].

В якості показників смисложиттєвих орієнтацій безробітних у дослідженні було визначено: «*цілі в житті*» (характеризують наявність або відсутність в житті цілей в майбутньому, які надають йому осмисленість, направленість і часову перспективу); «*процес життя*» (характеризує те, чи сприймається процес власного життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений смыслом); «*результативність життя*» (відображає оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивним і осмисленим воно було);

«*локус контролю-Я*» (відображає уявлення про себе як про сильну особистість, що володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і уявленнями про його смисл); «*локус контролю-життя*» (відображає переконання у тому, що людина здатна контролювати власне життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у житті); «*осмисленість життя*» (характеризує здатність наповнювати смислом всі аспекти власного життя, оцінювати життєві обставини і події у відповідності з загальним смислом життя); «*рефлексивність*» (визначає рівень особистісної готовності і здатності до глибокого змістовно-сміслового аналізу і структурування власного життєвого досвіду); «*професійну ідентичність*» (визначає рівень усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, психологічної значимості членства в ній, відчуття власної професійної компетентності, самостійності і самоефективності, тобто переживання своєї професійної цілісності і визначеності «Я»).

Вимірювання показників особистісної самоактуалізації безробітних було проведене за допомогою методик: «Діагностика рівня саморозвитку» (Л. Бережнова) [7] і «Самоактуалізація особистості» (Е. Шостром) [6]. В якості показників особистісної самоактуалізації безробітних у дослідженні було визначено: «*часову компетентність*» (визначає рівень компетентності у часі, розглядаючи його у єдності минулого, теперішнього і майбутнього); «*опору на себе*» (характеризує стійку тенденцію керуватися в основному інтеріоризованими принципами і мотивами, не залежати від зовнішнього впливу, у своїх вчинках опиратися на власні почуття і думки, критично сприймати вплив зовнішніх сил); «*сенситивність*» (визначає міру чутливості до власних переживань і потреб); «*спонтанність*» (відображає здатність спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття і емоції у поведінці або бути самим собою); «*самоповагу*» (визначає здатність поважати себе за свою силу, високо цінувати себе, подобатися собі, причому при умові, що для цього є об'єктивні підстави); «*самоприйняття*» (вимірює здатність приймати себе всупереч власній слабкості, з усіма своїми недоліками); «*синергічність*» (характеризує схильність до цілісного сприйняття світу і людей, здатність знаходити закономірні зв'язки у всіх суперечливих явищах життя, давати їм осмислену оцінку); «*пізнавальні потреби*» (вимірює прагнення до пізнання і набуття знань про оточуючий світ); «*креативність*» (відображає здатність і готовність діяти творчо і нестандартно); «*мотивацію саморозвитку*» (характеризує прагнення до саморозвитку у професійній діяльності через розвиток професійних знань і інтересів, бажання вчитись і розширювати власний професійний простір).

Вимірювання показників особистісних атрибутів безробітних було проведене за допомогою методики «Рівень суб'єктивного контролю» (Є. Бажин, О. Голинкіна, О. Еткінд) [6]. В якості показників особистісних атрибутів безробітних у дослідженні було визначено: «*інтернальність в області досягнень*» (виявляє рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями і ситуаціями власного життя, свідчить про стійку тенденцію інтерпретувати свої успіхи і досягнення як результат власної наполегливості і цілеспрямованості); «*інтернальність в області невдач*» (характеризує рівень суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій власного життя, що проявляється у стійкій тенденції звинувачувати себе у невдачах, неприємностях та стражданнях); «*інтернальність в області виробничих відносин*» (виявляє рівень суб'єктивного контролю по відношенню до подій і ситуацій, що виникають у сфері трудових взаємовідносин; свідчить про стійку тенденцію вважати свої дії важливим фактором в організації власного виробництва, у стосунках в колективі і досягненнях у кар'єрі). На **другому** етапі дослідження увесь масив визначених особистісних показників було факторизовано за допомогою методу факторного аналізу [1]. Метою факторного аналізу у нашому дослідженні було, по-перше, – отримання інтегральних особистісних змінних, що визначатимуть змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних, по-друге, – отримання індивідуальних факторних оцінок, які в подальшому використовувалися для визначення типологічних особливостей особистісної структури безробітних. На **третьому** етапі дослідження було здійснено кластерний аналіз індивідуальних факторних оцінок безробітних, отриманих в процесі факторизації їх

особистісних показників [1]. Це дозволило визначити типи безробітних залежно від особливостей їх особистісної структури. Передбачається, що змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних визначатимуться передусім типологічними особливостями їх особистісної структури.

Якісна структура вибірки, яка налічувала 137 осіб різної статі з різним стажем безробіття, відповідала соціально-демографічним і професійним характеристикам безробітних, зареєстрованих Рівненським міським центром зайнятості, на базі якого і проводилася основна частина дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті факторизації методом головних компонент з наступним варімакс-обертанням матриці об'єднаних показників смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації і особистісних атрибутів безробітних було отримано легко інтерпретовану факторну структуру [1]. Оптимальне трьохфакторне рішення з простою структурою і мінімальними втратами вихідної інформації дозволило перейти до аналізу і змістової інтерпретації факторів, які утворюють факторну модель особистісних характеристик безробітних.

Перший фактор, пояснюючи 21,4% дисперсії ознак, відображає специфічну своєрідність поєднання особистісних показників безробітних. Ядро цього фактору сформовано показниками особистісної самоактуалізації, смисложиттєвих орієнтацій і особистісних атрибутів. З найбільшою факторною вагою у цей фактор увійшли показники: «опора на себе» (0,885), «локус контролю-Я» (0,795), «самоповага» (0,764), «інтернальність в області невдач» (0,634), «інтернальність в області досягнень» (0,606), «інтернальність в області виробничих відносин» (0,568), «цілі в житті» (0,521), «локус контролю-життя» (0,508).

Якщо змістовно проінтерпретувати особистісні показники, що увійшли до першого фактору, то можна виділити спільну для них особливість – всі вони, в тій чи іншій мірі, відображають настановчу особистісну диспозицію на реалізацію внутрішнього локусу контролю по відношенню до життя і самого себе: незалежність від зовнішнього впливу, контроль над всім і відповідальність за все, що робиш, цільність, впевненість, автономність, здорову амбітність і самодостатність. Можна передбачити, що такі особистісні настанови визначатимуть змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних. Таким чином, змістовно узагальнюючи особистісні показники, які увійшли до першого фактору, ми інтерпретуємо його як фактор *«інтернальної особистісної диспозиції»* безробітних.

Другий фактор, пояснюючи 20,5% дисперсії ознак, також відображає широкий спектр логічно поєднаних особистісних показників безробітних – особистісної самоактуалізації і смисложиттєвих орієнтацій. Його структуру і зміст визначають показники: «часова компетентність» (0,747), «процес життя» (0,736), «осмисленість життя» (0,704), «результативність життя» (0,701), «синергічність» (0,692), «креативність» (0,661), «спонтанність» (0,523). У цьому випадку, процедурою аналізу тут були об'єднані показники, які визначають самоактуалізаційну («часова компетентність» «синергічність», «креативність», «спонтанність») і смисложиттєву («процес життя», «осмисленість життя», «результативність життя») феноменологію особистості.

Якщо звернутися до змістових характеристик включених у цей фактор самоактуалізаційних показників, то стає очевидним, що «часова компетентність» і «синергічність» за своїм змістом дуже близькі до смисложиттєвих орієнтацій. Так, здатність розглядати час у єдності минулого, теперішнього і майбутнього, гармонійно поєднувати їх у єдину життєву лінію, а також цілісно сприймати людей і світ, осмислено оцінювати закономірні зв'язки між суперечливими життєвими явищами – все це є характерними передумовами і результатом рефлексивної позиції особистості по відношенню до життя. Щодо інших структурних показників фактору – «спонтанності» і «креативності», то природно, що здатність бути самим собою і можливість проявляти свій творчий потенціал у ситуації втрати роботи забезпечуватимуть безробітному вищі шанси конструктивного подолання кризових суперечностей, а тому і підвищення показників осмисленості життя.

Виходячи з результатів дослідження, зауважимо, що об'єднання зазначених особистісних показників в одному інтегральному факторі свідчить якраз про умовний характер їх диференціації на смисложиттєві і самоактуалізаційні, а також про важливу роль смислової складової у детермінації змістовно-процесуальних і результативних параметрів подолання кризи втрати роботи у безробітних. Цю думку підтверджують результати, отримані Д. Леонтєвим, М. Калашніковим і О. Калішніковою у кореляційному аналізі показників методик «Тест смисложиттєвих орієнтацій» і «Самоактуалізація особистості» [3, 4]. Екстраполюючи ці результати у площину нашого аналізу, можна припустити, що саме у кризові періоди життя (безробіття) смислова сфера особистості виступає тією інстанцією, яка нівелює і нейтралізує негативні життєві чинники і забезпечує високий рівень її цілісності, інтегрованості та ідентичності. Таким чином, з урахуванням узагальнень, зроблених в ході змістової інтерпретації особистісних показників, що увійшли до другого фактору, ми інтерпретуємо його як фактор *«смислової особистісної диспозиції»* безробітних.

Третій фактор, пояснюючи 15,7% дисперсії ознак, об'єднав показники смисложиттєвих орієнтацій і особистісної самоактуалізації. З найбільшою факторною вагою до нього увійшли: «професійна ідентичність» (0,807), «пізнавальні потреби» (0,749), «сенситивність» (0,697), «самоприйняття» (0,644), «мотивація саморозвитку» (0,566), «рефлексивність» (0,530). Процедурою факторного аналізу у ньому були об'єднані переважно ті показники смисложиттєвих орієнтацій і особистісної самореалізації безробітних, які релевантні загальноприйнятим критеріям самореалізації у професійній сфері («професійна ідентичність», «пізнавальні потреби», «мотивація саморозвитку», «рефлексивність»). Параметри «сенситивність» і «самоприйняття» теж органічно вливаються у структуру третього фактору і логічно відображають його загальний зміст. Закономірно, що здатність глибоко і тонко відчувати себе, свої переживання і потреби, а також визнання і прийняття як своїх чеснот, так і недоліків виступають важливими передумовами розуміння, розвитку і реалізації власних професійних нахилів, інтересів і прагнень. Приведені аргументи і чітко виражений професійно детермінований характер конфігурації особистісних корелятивів третього фактору дозволяють інтерпретувати його як фактор *«професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції»* безробітних.

На заключному етапі дослідження вирішувалося завдання визначення типології безробітних залежно від особливостей їх особистісної структури. З цією метою було використано метод кластерного аналізу [1]. Кластерний аналіз було реалізовано методом кластерних центрів, що дозволило отримати кластерну структуру індивідуальних факторних оцінок безробітних. Проаналізуємо змістові характеристики кожної з виділених процедурою аналізу груп безробітних. Перший кластер безробітних, найменш кількісно представлений (n=28), характеризується високими показниками фактору *«інтернальної особистісної диспозиції»* (0,838) і фактору *«смислової особистісної диспозиції»* (0,842), а також низьким показником фактору *«професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції»* (-0,835). Процедурою кластерного аналізу сюди було включено безробітних, у яких висока незалежність від зовнішнього світу, критичний погляд на життя, виражена тенденція будувати його траєкторію за власними правилами, висока цільова визначеність, внутрішній локус контролю по відношенню до всіх значимих аспектів власного життя, висока самоповага, часова компетентність, осмисленість, цілісне сприйняття світу і людей, креативність і здатність бути самим собою поєднується з низьким рівнем професійної ідентичності і компетентності, пізнавального потенціалу, мотивації професійної самореалізації, рефлексивності, чутливості до власних переживань і потреб, толерантності до своїх недоліків і слабкості. Таким чином, перший тип сформували безробітні з високим рівнем інтернальної і смислової і низьким рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції. Можна передбачити, що така конфігурація особистісних факторів безробітних буде детермінувати якісну специфічність їх змістовно-процесуальних і результативних параметрів подолання кризи зайнятості.

Основу другого кластеру склало 42 безробітних з високим показником фактору *«професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції»* (1,036). Процедурою аналізу сюди

було включено безробітних з високим рівнем усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, відчуття психологічної значимості членства в ній, професійної компетентності, самостійності і самоефективності, переживання своєї професійної цілісності і визначеності «Я», чутливості до власних переживань і потреб, толерантності до своїх недоліків і слабкості, розвитку пізнавальної потреби, мотивації професійної самореалізації і рефлексивності. Отже, другий тип сформували безробітні з високим рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції. Як і у першому випадку, можна передбачити, що такий рівень розвитку професійно релевантних особистісних характеристик безробітних буде визначати якісну своєрідність їх змістовно-процесуальних і результативних параметрів подолання кризи зайнятості.

У третій кластер увійшло 30 безробітних з низькими показниками факторів «інтернальної особистісної диспозиції» (-1,202) і «професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції» (-0,817). Процедурою аналізу сюди було включено безробітних, у яких низький рівень незалежності від зовнішнього світу, критичності у поглядах на життя, невиражена тенденція будувати його траєкторію за власними правилами, низька цільова визначеність, низький рівень прийняття рішень і втілення їх у житті, самоповаги і інтернальності по відношенню до всіх значимих аспектів власного життя поєднується з низьким рівнем усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, відчуття психологічної значимості членства в ній, професійної компетентності, пізнавального потенціалу, мотивації професійної самореалізації, чутливості до власних переживань і потреб, толерантності до своїх недоліків і рефлексивності. Таким чином, основа третього типу була сформована безробітними з низьким рівнем інтернальної і професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції.

До четвертого кластеру процедурою кластерного аналізу було включено 37 безробітних з низьким показником фактору «сислової особистісної диспозиції» (-1,128). Це означає, що у безробітних цього типу спостерігається низький рівень орієнтації у часі, осмислення і задоволеності процесуально-результативними аспектами власного життя, цілісного сприйняття світу і людей, пошуку закономірних зв'язків у всіх суперечливих явищах життя та їх осмисленої оцінки, здатності і готовності діяти творчо і нестандартно, а також бути самим собою і безпосередньо виражати свої почуття і емоції у поведінці. З огляду на це, можна констатувати, що у безробітних цієї групи виражений низький рівень смислової особистісної диспозиції, що загалом визначатиме якісну специфіку їх змістовно-процесуальних і результативних параметрів подолання кризи зайнятості.

Насам кінець зазначимо, що проектування ефективних технологій психологічного супроводу безробітних, спрямованих на конструктивне подолання негативних наслідків їх професійного виключення і підвищення толерантності до даної критичної ситуації, може успішно здійснюватись лише на основі врахування специфіки змістової структури особистості суб'єкта професійного виключення. Тому емпірична типологізація змістової структури особистості безробітних, здійснена в даному дослідженні, є необхідною умовою для розробки науково обґрунтованої системи подібних заходів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Розуміння психологічних умов і закономірностей конструктивного подолання негативних психологічних ефектів професійного виключення, і, як наслідок, проектування ефективних технологій психологічного супроводу безробітних, може успішно здійснюватись лише на основі врахування якісної специфіки змістової структури їх особистості.

В ході проведеного дослідження було отримано емпіричну типологію безробітних залежно від особливостей їх особистісної структури. Так, перший тип сформували безробітні з високим рівнем інтернальної і смислової і низьким рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, другий тип – безробітні з високим рівнем професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, третій тип – безробітні з низьким рівнем інтернальної і професійно ідентифікаційної особистісної диспозиції, четвертий тип – безробітні з низьким рівнем смислової особистісної диспозиції. Передбачається, що

змістовно-процесуальні і результативні параметри подолання кризи зайнятості у безробітних визначатимуться передусім типологічними особливостями їх особистісної структури.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку пов'язані з вивченням типових способів подолання кризи зайнятості у безробітних.

Список використаних джерел

1. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации: анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей / А. Бююль, П. Цёфель. – СПб., 2002. – 608 с.
2. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М., 2004. – 424 с.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – 2-е, испр. изд. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
4. Леонтьев Д. А. Тест смысло-жизненных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
5. Практикум по гендерной психологии / под ред. И.С. Клециной. – СПб.: Питер, 2003. – 480 с.
6. Сыманюк Э. Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э. Э. Сыманюк. – М., 2004. – 320 с.
7. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М., 2002. – 488 с.

References

1. Byuyul' A. SPSS: iskusstvo obrabotki informacii: analiz statisticheskikh dannyh i vosstanovlenie skrytykh zakonomernostej / A. Byuyul', P. Cyofel'. – SPb., 2002. – 608 s.
2. Karpov A.V. Psihologiya reflektivnyh mekhanizmov deyatel'nosti / A.V. Karpov. – M., 2004. – 424 s.
3. Leont'ev D.A. Psihologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti / D. A. Leont'ev. – 2-e, ispr. izd. – M. : Smysl, 2003. – 487 s.
4. Leont'ev D.A. Test smyslozhiznennyh orientacij / D.A. Leont'ev. – 2-e izd. – M. : Smysl, 2000. – 18 s.
5. Praktikum po gendernoj psihologii / pod red. I.S. Klecinoj. – SPb. : Piter, 2003. – 480 s.
6. Symanyuk E. E. Psihologiya professional'no obuslovlennyh krizisov / E. E. Symanyuk. – M., 2004. – 320 s.
7. Fetiskin N.P. Social'no-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M., 2002. – 488 s.

O. V. Rudiuk. TYPOLOGICAL FEATURES OF THE PERSONAL STRUCTURE OF THE UNEMPLOYED.

The article is devoted to the study of typological features of the personal structure of the unemployed. The research is based on the assumption that taking into account the specific features of the personal structure of the unemployed will provide an understanding of the psychological conditions, patterns and ways of constructively overcoming the negative psychological effects of professional exclusion (unemployment). Taking into account this aspect will allow to design effective technologies of psychological support of the unemployed, aimed at overcoming the negative consequences of their professional exclusion and increasing tolerance to this critical situation.

In the course of the study, an empirical typology of the unemployed was obtained, according to the characteristics of their personal structure. The first type is formed by the unemployed with a high level of internal and semantic personal disposition, but low level of professional personal disposition; the second type – by the unemployed with a high level of professional personal disposition; the third type – by the unemployed with a low level of internal and professional personal disposition; the fourth type – by the unemployed with low level semantic personal disposition. It is assumed that the content-procedural and effective parameters of overcoming the

crisis of employment by the unemployed will be determined primarily by typological features of their personal structure.

Key words: *personality, unemployment, overcoming, personal factor, internal personal disposition, semantic personal disposition, professional personality disposition, typology, type of unemployed.*

УДК 159.923.2

О. О. СТАВИЦЬКИЙ, О. Г. СТАВИЦЬКА

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ УСТАНОВКИ ДО ІНВАЛІДИЗОВАНИХ ЛЮДЕЙ В ДЕМОГРАФІЧНІЙ ПЛОЩИНІ

Стаття присвячена психологічному аналізу існуючої в сучасному соціумі установки стосовно інвалідизованих її членів. На матеріалах емпіричного дослідження розглянуто ставлення до неповносправних мешканцями різних (за чисельністю та статусом) населених пунктів України за показниками «Узагальнений образ інвалідизованого», «Ставлення до інвалідизації близьких людей», «Ставлення до стосунків близьких людей з інвалідизованими», «Ставлення до побудови близьких стосунків з інвалідизованим», «Ставлення до можливості безпосередньої взаємодії з інвалідизованим». З'ясовано, що прояви гандикапізму, як негативної соціальної установки, упередження щодо неповносправних, більш поширені в обласних центрах, натомість у селах і селищах міського типу вони практично не проявляються.

Ключові слова: *соціальна установка, інвалідизована особистість, місто, село, селище міського типу, образ, моделювання, стигматизація, упередження.*

В статье рассматриваются вопросы психологического анализа существующей в современном мире социальной установки относительно инвалидизированных ее членов. На материалах эмпирического исследования рассмотрено отношение к инвалидам жителей разных (по численности и статусу) населенных пунктов Украины по измерительным шкалам: «Обобщенный образ инвалидизированных», «Отношение к инвалидизации близких людей», «Отношение к интеракциям близких людей с инвалидизированными», «Отношение к построению близких связей с инвалидизированными», «Отношение к возможности непосредственного взаимодействия с инвалидизированными». Выяснено, что проявления гандикапизма, как негативной социальной установки, предубеждения относительно инвалидов, более распространены в областных центрах, а в селах и поселках городского типа они практически не проявляются.

Ключевые слова: *социальная установка, инвалидизированная личность, город, село, поселок городского типа, образ, моделирование, стигматизация, предубеждения.*

Постановка проблеми. Співіснування здорової та інвалідизованої частини соціуму було завжди, власне від початку буття самого людства. Та чи постійним було ставлення повносправних до інвалідизованих? Історія дає відповідь на це запитання – ні. Ми володіємо свідченнями про динаміку розвитку цих відношень: від вкрай негативних (Древній Рим) до помірно миролюбивих (епоха виникнення та розвитку Християнства). Річ у тім, що соціальна установка, як мотиваційний рушій, не існує в замкненому просторі, сама по собі. Вона виявляється у відповідних особистісних поведінкових актах: від співчуття та милосердя до дискримінації та фізичного знищення. Та більш руйнівної природи вона набуває в своїх інституціональних формах: знаходить вираження у законодавчих актах, що визначає її (установки) домінуючий, панівний характер у тій чи іншій державі, тобто набуває статусу державної політики щодо інвалідизованих.

За даними ООН кількість інвалідизованих людей у світі – приблизно 600 млн. людей. Тобто близько 10,0 % населення. Кількість інвалідів в Україні впродовж останніх 5 років зросла на 5,5 % і на початок 2013 р. становила 3,2 млн. осіб, або майже 8,0 % загальної

З М І С Т

Павелків Р. В., Василюк В. М., Юдкіна Х. В. Змістовий аналіз дефініції «емоційне вигорання в спорті».....	5
Вірна Ж. П., Повар К. О. Статеворольова ідентифікація як чинник психологічного благополуччя сімейного подружжя.....	12
Артемова О. І., Дружиніна І. А. Креативність як запорука професіоналізму ведучого тренінгових груп.....	18
Березюк Т. П. Методологія комплексного психологічного дослідження проблеми формування професійно-особистісного становлення майбутніх менеджерів в умовах ВНЗ.....	24
Бігунов Д. О. Мовленнєва поведінка особистості: комунікативні стратегії та тактики.....	31
Гаврилюк Н. П. Вплив типів сімейного виховання на психоемоційний стан дитини.....	37
Грицюк І. М., Сидорук І. М. Теоретико-методологічні передумови нейротеології: особливості мозку та поведінки релігійної людини.....	45
Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Ольхова Н. В. Арт-терапія як засіб творчої самореалізації особистості.....	50
Іванюта О. В. Психолого-педагогічні аспекти формування авторитету викладача.....	57
Іванюта О. В. Особливості розвитку змістовних компонентів візуального мислення підлітків.....	63
Клочек Л. В. Психологічна програма оптимізації розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.....	70
Корчакова Н. В. Стимулювання просоціальних тенденцій особистості у періоди дитинства та підлітковості.....	78
Коць М. О., Ятчук Т. М. Особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.....	85
Крижановська З. Ю., Новосад Т. В. Психологічні відмінності в самореалізації підлітків міста та села.....	90
Литвин Н. І., Борецька О. В., Сойко О. В. Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції.....	94
Магдисюк Л. І., Павлова Б. В. Особливості застосування судово-психологічної експертизи у судочинстві.....	100
Оксентюк Н. В. Проблема психічного здоров'я: європейський досвід.....	106
Осьмак Л. П., Безлюдна В. І. Розвиток соціальних здібностей у середньому та старшому підлітковому віці.....	113
Павелків В. Р. Психологічні основи мінімізації деструктивних проявів агресії у підлітковому віці.....	120
Панасюк В. М. Корекція агресивних поведінкових конструкцій у підлітковому віці: теоретичний аспект.....	126
Рудюк О. В. Типологічні особливості особистісної структури безробітних.....	133
Ставицький О. О., Ставицька О. Г. Психологічний аналіз соціальної установки до інвалідизованих людей в демографічній площині.....	140

Федоренко Р. П. Аналіз психологічних особливостей подружньої зради на різних стадіях функціонування сім'ї.....	146
Хомич І. С. Фізіологічні і психологічні аспекти соціальної адаптації дитини до школи.....	152
Хупавцева Н. О., Максимчук В. Б. Формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів.....	158
Щедріна М. М. Соціально-психологічний супровід студента у період адаптації до навчання у ВУЗі.....	165
Яницька О. Ю., Іванюта О. В., Динаміка формування та розвитку операціональних характеристик візуального мислення в підлітковому віці.....	170
Яницька О. Ю. Взаємозв'язок різних видів мислення як психологічна проблема.....	177
Відомості про авторів	182

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 10

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

УДК 159.9+316.6

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

Підписано до друку 28.05.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21,86. Наклад 300. Зам. № 38.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.